

M.G'.DEHQANOVA

**Inklyuziv ta'lim sharoitida
nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar
bilan ishlashda logopedik
texnologiyalardan foydalanish**

**Toshkent
2024**

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

M.G'.DEHQANOVA

**Inklyuziv ta'lim sharoitida
nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar
bilan ishlashda logopedik
texnologiyalardan foydalanish**

MONOGRAFIYA

Toshkent
«Ilm nurli kitob»
2024

UO'K 376;37.013.2
KBK 74.3
D-98

M.G'.DEHQANOVA. Inklyuziv ta'lim sharoitida nutqida nuqsoni bo'lgan bolalar bilan ishlashda logopedik texnologiyalardan foydalanish. MONOGRAFIYA. – T.: "Ilm nurli kitob", 2024. 170 b.

Taqrizchilar:

Abdujalilova Shoirra Abdumajidovna - *Pedagogika fanlari nomzodi.*

Fayziyeva Ubayda Yunusovna - *Pedagogika fanlari nomzodi.*

Ushbu monografiyada imkoniyati cheklangan bolalar nutqini rivojlantirish va maxsus ehtiyojga ega bolalar bilan ishlovchi xodimlarlar uchun qo'llanma xisoblanib, nutq kamchiliklarini bartaraf etish, nutq kamchiliklarini oldini olish, inklyuziv ta'limga biriktirilgan bolalarning ta'limini samarali etish yo'llari berilgan.

Ushbu monografiya Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Ilmiy texnik kengashining 29-may 2024-yil 10-sonli majlis bayonnomasiga binoan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-9397-4-7

KIRISH

O'sib kelayotgan yoshlar orasida nutqida kamchiliklari bo'lgan bolalar mavjud bo'lib, ularning sifatli ta'limga jalb etilishi borasida ham qator ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Bugunni kunda turli nutq kamchiligigabo'lgan bolalarning jamiyatning turli ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarida faol ishtirok etishlari, farovon turmush kechirishlari hamda turli hayotiy vaziyatlarga samarali ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda, ularning maktabgacha bo'lgan davrning ahamiyati kattaligi bois, aynan maktabgacha maxsus ta'limni isloh qilish masalasi ham maxsus pedagogika va xalq ta'limi tizimi olidida turgan dolzarb vazifalardan sanalmoqda. Nogironligi bo'lgan bolalarning jamiyatning kundalik hayotiga jalb qilinishi va faol ishtirokini ta'minlovchi maxsus va inklyuziv ta'lim tizimi mazmuni va shakllari takomillashtirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 1 dekabrda "Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270-sonli, 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimining 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712 sonli farmonlari vaboshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalar mazmunida aholining ehtiyojmand qatlamlariga ta'lim xizmatining moslashgan turlarini, differensial yondashuvlarga asoslangan tizimni joriy etish belgilab qo'yilgan. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish, nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirishga alohida e'tibor berilgan. Natijada imkoniyati cheklangan bolalarni ilk davrdan tashxis qilish, tashxis natijalari asosida mos ta'limga jalb etish, sifatli ta'lim olishini ta'minlash, ijtimoiy hayotga moslashuvini ta'minlashga yo'naltirilgan kompleks ta'sirni o'z vaqtida maqsadli amalga oshirish uchun zaruriy infratuzilma hamda kadrlar masalasini hal etish imkoniyati kengaydi. Sog'lom bolalar kabi imkoniyati

cheklangan bolalarning ta'limga jalb etilgan ilk davrdan, ya'ni maktabgacha ta'lim tashkilotida tashkil etilgan pedagogik jarayon davomida ijtimoiylashish uchun zarur bilim, ko'nikma va malakalar hamda elementar kompetensiyalar bilan qurollantirishning imkoniyatlarini asoslab berish hamda ularni tibbiy-pedagogik jihatdan o'rganish usullarini takomillashtirish maqsadida ushbu o'quv qo'llanmani hozirgi kunning muhim adabiyotlaridan biridir.

Barcha sohalar asosida yotuvchi bosh g'oya ham tabiat va inson uzviyligini anglab yetadigan, avtoritar va soxta tafakkurlash usulidan voz kechgan, sabrbardoshli, qanoatli, o'zgarlar fikrini hurmatlaydigan, milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlar kabi shaxs sifatlarini shakllantirishni ko'zda tutgan insonparvarlik hisoblanadi. Komil ishonch bilan shuni aytish mumkinki, pedagogik texnologiya ta'lim jarayoniga yangiliklarni olib kiruvchi asosiy manbadir.

Talaffuz buzilishlarni bartaraf etish uchun logopedik ta'sir lozim. Logopedik ta'sirning asosiy maqsadi, nutq tovushlarini to'g'ri shakllantirishdir. Nutq tovushlarini to'g'ri tiklash uchun bola quyidagilarni bilishi lozim: nutq tovushlarini bilishi va ularni idrokida aralashtirib yuborishi kerak emas. Bir tovushni ikkinchisidan akustik belgisi bo'yicha ajrata bilishi; normal talaffuz qilingan tovushdan noto'g'ri talaffuz qilingan tovushni ajrata bilishi; o'zi talaffuz qilgan tovushni eshitib nazorat qila bilishi va sifatini baholashi; tovushni normal effektini, akustik effektini hosil qiluvchi artikulyatsion holatni bajara olishi; nutqning hamma turlarida tovushlardan o'rinli foydalanishi lozim.

Logopedik ta'sirning muvaffaqiyatli shart sharoitlari talaffuzdagi kamchiliklarni bartaraf etish uchun yaxshi sharoitlar yaratib beradi: logopedning bola bilan emotsional kontakti; mashg'ulotlarni qiziqarli shaklda tashkil qilish va charchashga yo'l qo'ymaydigan ish tizimida olib borish asosiy ro'l o'ynaydi. O'sib kelayotgan yoshlar orasida nutqida

kamchiliklari bo'lgan bolalar mavjud bo'lib, ularning sifatli ta'limga jalb etilishi borasida ham qator ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda.

Bugunni kunda turli nutq kamchiligigabo'lgan bolalarning jamiyatning turli ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarida faol ishtirok etishlari, farovon turmush kechirishlari hamda turli hayotiy vaziyatlarga samarali ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda, ularning maktabgacha bo'lgan davrning ahamiyati kattaligi bois, aynan maktabgacha maxsus ta'limni isloh qilish masalasi ham maxsus pedagogika va xalq ta'limi tizimi olidida turgan dolzarb vazifalardan sanalmoqda.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan har tomonlama rivojlantirish uchun sharoitlarni yaratish maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilishning mavjud tartibini qayta ko'rib chiqishni hamda maktabgacha ta'lim xizmatlarini ko'rsatishning zamonaviy usullarini joriy etishni talab qiladi. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 30 sentyabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3955-son qarorini ijro etish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, 2030 yilgacha maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi.

Konsepsiya O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'limni rivojlantirishning maqsadlari, vazifalari, ustuvor yo'nalishlari, o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi hamda maktabgacha ta'lim sohasini rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlar va kompleks chora-tadbirlarni ishlab chiqish uchun asos bo'ladi.

O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari

hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.

Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari sonini yanada oshirish va ular ko'rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo'ldi.

Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda.

I BOB. IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARDAGI NUTQ NUQSONLARNI FARQLASH VA ULARGA TO'G'RI YONDOSHUV ORQALI LOGOPEDIK TEXNOLOGIYANI QO'LLASH

**Imkoniyati cheklangan bolalarda bilan olib boriladigan
logopedik tekshiruv maqsadi va bosqichlari, bolalarda
nutq nuqsonini aniqlash yo'llari**

Turli rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalar maktabgacha yoshdagi va maktab yoshidagi bolalar bilan korreksion rivojlantiruvchi ishlar tashkil etiladi. Korreksion rivojlantiruvchi ishlarda psixolog, logoped, tarbiyachi, nevrolog, psixonevrolog kabi mutaxassislar bilan olib boriladi. Tajribadan ma'lumki, turli rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalardagi kamchiliklarni bartaraf etishda ularning yosh xususiyatlari inobatga olgan holda takshkil etiladi. Ayniqsa bolani bog'cha yoshida erta korreksion rivojlantiruvchi ishlarni olib borish, bu bolani hayotga erta moslashtirishni ta'minlaydi.

Maktabgacha ta'lim sog'lom, har tomonlama yetuk bolalarni tarbiyalash uchun zarur tashkiliy, uslubiy, psixologik, pedagogik shart-sharoitlar yaratadi, bolalarni maktabda muntazam ravishda ta'lim olishga tayyorlashda ota onalarga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim bola 6-7 yoshga yetguncha oilada hamda davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi.

Maktabgacha ta'lim bola shaxsini maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim tarbiyasiga qo'llaniladigan davlat talablariga muvofiq, jismoniy, ma'naviy va intellektual jihatdan maktabda o'qishga tayyorlashni nazarda tutatadi.

Quyidagilar ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim